

СОЦІОКУЛЬТУРНА СПРЯМОВАНІСТЬ РОБОТИ З ПРЕЦЕДЕНТНИМИ ФЕНОМЕНАМИ КУЛЬТУРИ НА УРОКАХ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

SOCIO-CULTURAL ORIENTATION OF WORK WITH PRECEDENT PHENOMENA OF CULTURE IN LESSONS OF RUSSIAN LANGUAGE AS A FOREIGN LANGUAGE

Пошук ефективних методик роботи з прецедентними феноменами культури задля формування соціокультурної компетентності на уроках російської мови в середній загальноосвітній школі є актуальною методичною проблемою. У статті охарактеризовано особливості соціокультурної роботи з прецедентними феноменами культури на уроках російської мови як іноземної. Виявлено, що соціокультурна лінія шкільної програми з російської мови представляє мову як невід'ємну частину життя народу і його національної культури; метою формування соціокультурної компетентності є вивчення мови з урахуванням нерозривного зв'язку з національною культурою, історичними, національними особливостями. На підставі аналізу наукової літератури визначено, що соціокультурна компетентність – це полікомпонентна структура, адже сформовані навички використання одиниць з історичною, національно-культурологічною семантикою, розуміння історико-культурного контексту країни вивчуваної мови. Задля формування вмінь і навичок міжкультурного спілкування у межах реалізації соціокультурної лінії програми російської мови до змісту уроків російської мови як іноземної необхідно включати дидактичний матеріал соціокультурної спрямованості. Прецедентні феномени культури (фразеологізми, афоризми, прислів'я, приказки, прецедентні імена тощо) містять важливу соціокультурну, історичну, національно-культурну інформацію, яка найчастіше легко декодується носіями мови, проте досить часто є незрозумілою для інофонів, є перешкодою в міжкультурній комунікації. Систематична, соціокультурно спрямована робота з прецедентними феноменами культури під час навчання російської мови (як і будь-якої іноземної мови) сприятиме полегшенню процесу декодування інформації, попередженню комунікативних невдач, а також формуванню в учнів соціокультурної компетентності. Представлено методіку роботи з прецедентними феноменами культури на уроках російської мови, що має соціокультурну спрямованість, а також забезпечує упровадження міжпредметних зв'язків, адже джерелами використаних прецедентних феноменів є художні твори, які вивчаються на уроках зарубіжної літератури.

Ключові слова: соціокультурна компетентність, соціокультурна лінія програми

з російської мови, прецедентні феномени культури, іноземне навчання, урок російської мови як іноземної.

The search for effective methods of working with precedent cultural phenomena for the formation of socio-cultural competence in Russian language lessons in secondary school is an urgent methodological problem. The article characterizes the features of socio-cultural work with precedent phenomena of culture in lessons of Russian as a foreign language. It was found that the socio-cultural line of the school program in the Russian language represents the language as an integral part of the life of the people and its national culture. The purpose of the formation of socio-cultural competence is to study the language taking into account the inseparable connection with the national culture, historical and national peculiarities. Based on the analysis of the scientific literature, it is determined that socio-cultural competence is a multicomponent structure: skills of using units with historical, national-cultural semantics, understanding of the historical-cultural context of the country of the studied language are formed. In order to form the skills and abilities of intercultural communication within the implementation of the socio-cultural line of the Russian language program, it is necessary to include didactic material of socio-cultural orientation in the content of Russian language lessons as a foreign language. Precedent cultural phenomena (phraseology, aphorisms, proverbs, sayings, precedent names, etc.) contain important socio-cultural, historical, national-cultural information, which is often easily decoded by native speakers, but is often incomprehensible to non-speakers, is an obstacle to intercultural communication. Systematic, socio-culturally oriented work with precedent cultural phenomena during Russian language teaching (as well as any foreign language) will facilitate the process of decoding information; prevent communication failures, as well as the formation of students' socio-cultural competence. The method of working with precedent cultural phenomena in Russian language lessons is presented, which has a socio-cultural orientation, and also provides the introduction of interdisciplinary links, as the sources of precedent phenomena used are works of art studied in foreign literature lessons.

Key words: sociocultural competence, socio-cultural line of the Russian language program, precedent phenomena of culture, foreign language teaching, lesson of Russian as a foreign language.

УДК 37.016: 811.161.1'243
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/32-2.13>

Гостра К.В.,
асистент кафедри перекладу
та слов'янської філології
Криворізького державного педагогічного
університету

Постановка проблеми у загальному вигляді. У XXI столітті освіта значно змінила вектор руху. Так, важливим стало не просто оволодіння знаннями, а формування вмінь і навичок, які б дали змогу використовувати набуті знання у професійній діяльності та в житті. У низці нормативних доку-

ментів, як європейських, так і українських, наголошується на практичній спрямованості освітнього процесу загалом і шкільного навчання зокрема: набуті знання, сформовані компетентності (здатності діяти у ситуації невизначеності, здатності до практичної діяльності, що дають змогу оперативно

розв'язувати проблеми та задачі, долати перешкоди, робити вибір та особисто відповідати за нього) повинні бути затребуваними сучасним суспільством, відповідати вимогам часу.

У Загальноєвропейських Рекомендаціях з мовної освіти зазначено, що вивчення мови має бути орієнтованим на формування в учнів навичок використовувати знання в реальному житті [10]. У чинних програмах з іноземних мов загалом і з російської мови зокрема підкреслюється практична спрямованість процесу іншомовного навчання та зазначається, що навчання дітей має бути комунікативно та практично спрямованим, зумовлювати формування соціокультурної компетентності [6; 7]. Отже, головною метою навчання іноземних мов є формування всебічно розвиненої особистості учня, розвиток його мислення, мовної інтуїції, мовних здібностей, оволодіння культурою іншомовного спілкування та поведінки, осягнення інокультури, тобто культури носіїв виучуваної мови.

Соціокультурна лінія шкільної програми з російської мови [6; 7] передбачає осмислення учнями проявів культурного фону в лексиці та фразеології, морфології та синтаксисі, передбачає інтерпретацію текстів як знакових творів духовної діяльності, знайомить із творами живопису, скульптури, музики тощо. Задля формування вмінь і навичок міжкультурного спілкування у межах реалізації соціокультурної лінії програми російської мови до змісту уроків російської мови як іноземної необхідно включати дидактичний матеріал соціокультурної спрямованості (прецедентні феномени культури, зокрема фразеологізми, афоризми, прислів'я, приказки, прецедентні імена з національно-культурною семантикою). Прецедентні феномени культури містять важливу соціокультурну, історичну, національно-культурну інформацію, яка найчастіше легко декодується носіями мови, проте досить часто є незрозумілою для інофонів, є перешкодою в міжкультурній комунікації. Систематична, соціокультурно спрямована робота з прецедентними феноменами культури під час навчання російської мови (як і будь-якої іноземної мови) сприятиме полегшенню процесу декодування інформації, попередженню комунікативних невдач, а також формуванню в учнів соціокультурної компетентності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теорія прецедентності, запропонована Ю.М. Карауловим, отримала розвиток у сучасному науковому дискурсі (Н.С. Болотнова, Н.Д. Бурвікова, Д.Б. Гудков, І.В. Захаренко, В.Г. Костомаров, В.В. Красних, Ю.Є. Прохоров, Г.Г. Слишкін) та стала приналежністю різних наукових галузей (лінгвістика, лінгвокультурологія, перекладознавство, лінгводидактика тощо). Не залишилась поза увагою науковців проблема використання прецедентних текстів як дидактичного матеріалу (Т.В. Акашева, Н.Ю. Бара-

нова, І.Г. Горова, Н.М. Горова, Г.Р. Дільмухаметова, І.В. Дулебова, О.Б. Каневська, О.В. Маркевич, Н.М. Рахімова, Е.Б. Ушакова). Більшість дослідників зазначає, що використання прецедентних феноменів культури під час навчання іноземної мови сприяє формуванню соціокультурної компетентності, яка є однією з провідних предметних компетентностей. Підкреслимо, що проблема соціокультурної компетентності активно розробляється в сучасній науці, адже надається її визначення (О.М. Васильєва, В.В. Воробйов, О.Є. Новгородова, Ж.К. Реньєрі, В.В. Сафонова, С.О. Шехавцова); описуються критерії її оцінювання (І.М. Дегіл, Л.М. Михальєва, Ж.К. Реньєрі, П.В. Сулейманова); характеризуються прийоми та способи її формування (А.М. Бікінеєва, О.М. Васильєва, Е.В. Галаніна, О.С. Семенова).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Пошук ефективних методик роботи з прецедентними феноменами культури задля формування соціокультурної компетентності на уроках російської мови як іноземної в середній загальноосвітній школі зумовив актуальність теми дослідження.

Мета статті полягає у характеристиці особливостей соціокультурної роботи з прецедентними феноменами культури на уроках російської мови як іноземної. Реалізація мети передбачає вирішення таких завдань:

- шляхом аналізу наукової літератури та чинних документів визначити термін «соціокультурна компетентність»,
- охарактеризувати роль роботи з прецедентними феноменами культури у формуванні соціокультурної компетентності;
- розробити завдання з прецедентними феноменами культури для уроків російської мови як іноземної.

Виклад основного матеріалу. У науковому світі триває дискусія щодо визначення поняття «соціокультурна компетентність». Так, Т.М. Фоменко пропонує розуміти соціокультурну компетентність як якісну характеристику особистості, що ґрунтується на сукупності набутих знань соціальних і культурних сфер життя, ціннісних орієнтацій; як здатність і готовність до міжкультурного спілкування з носіями інших мов і культур; як важливий фактор розвитку особистості, соціалізації її в сучасному суспільстві, самореалізації та культурного самовизначення [9]. О.І. Гамалі та О.Б. Каневська важливою особливістю соціокультурної компетентності вважають її полікомпонентність (лінгвокраїнознавчий, культурологічний, соціолінгвістичний, соціально-психологічний компоненти) та наголошують на тому, що вона є інструментом виховання міжнародно-орієнтованої особистості [2, с. 21]. В.А. Гаманюк, аналізуючи рамкові програми з німецької та англійської

мов професійного спілкування, виявила, що в них соціокультурна компетентність розглядається як складник міжкультурної комунікативної компетенції [3]. Отже, узагальнюючи різні погляди на це поняття, зазначимо, що соціокультурна компетентність – це полікомпонентна структура, яка має такі складники, як сформовані навички використання одиниць з історичною, національно-культурологічною семантикою, розуміння історико-культурного контексту країни виучуваної мови.

У чинній програмі з російської мови визначені ключові та предметні компетентності. Предметні компетентності корелюють із ключовими лініями, а саме мовленнєвою, мовною, соціокультурною, діяльнісною [7]. Визначено мету соціокультурної лінії. Отже, нею є представлення мови як невід'ємної частини життя народу і його національної культури [7].

На нашу думку, формуванню соціокультурної компетентності учнів сприятиме робота з прецедентними феноменами культури на уроках російської мови як іноземної. За логікою нашого дослідження необхідно звернутися до визначення поняття «прецедентний феномен культури».

Прецедентні феномени культури є предметом дослідження декількох наукових галузей, але одностайності щодо тлумачення цього терміна немає. В основу більшості визначень аналізованого терміна покладено визначення, запропоноване Ю.М. Карауловим, який назвав прецедентними «тексти, що є (1) значущими для тієї чи іншої особистості в пізнавальному й емоційному відношенні, (2) що мають надособистісний характер, тобто є добре відомими широкому оточенню цієї особистості, разом з її попередниками й сучасниками, і, нарешті, такі, (3) звернення до яких поновлюється неодноразово в дискурсі цієї мовної особистості» [6]. З лінгвокультурологічної точки зору трактує поняття «прецедентний феномен» І.В. Богданова, розглядаючи його як суспільне, історичне або культурне явище, текст або особу, що є широко відомими і значущими для певної соціальної спільноти та до яких здійснюється регулярна апеляція в дискурсі [1, с. 190]. Н.В. Смикунова, розглядаючи поняття «прецедентний феномен» із позицій діалогу культур, вважає його одиницею дискурсу, що регулярно відновлюється в мовленні, відома всім представникам національно-лінгвокультурної спільноти [8].

Ми трактуємо цей термін із лінгводидактичних позицій як когнітивні структури, сформовані в пізнавальній базі носіїв мови на основі їх соціокультурного та національного культурно-історичного досвіду [4, с. 308]. Важливою методичною рисою прецедентних феноменів культури, на нашу думку, є їх унікальна природа, адже прецедентні феномени є об'єктом вивчення (містять важливу національно-культурну інформацію) та засобом

навчання (застосовуються як дидактичний матеріал) [4, с. 308]. Саме ця особливість дає змогу залучати прецедентні феномени культури до змісту мовних уроків та обумовлює необхідність їх включення.

Пропонуємо приклади вправ з прецедентними феноменами культури (їх було взято з текстів, що вивчаються на уроках зарубіжної літератури), які мають соціокультурну спрямованість і які можна використовувати на уроках російської мови як іноземної.

5 клас. Вправа «Поясни різницю» (тема уроку «Однозначні та багатозначні слова»).

Завдання. Все помнят выражение «разбитое корыто» («Сказка о рыбаке и рыбке»)? Из какой сказки оно пришло в русский язык? Объясните, пожалуйста, различия в употреблении словосочетания *разбитое корыто* в прямом и переносном смысле. Составьте по два предложения (1 – с прямым значением, 1 – с переносным значением).

6 клас. Вправа «Прочитайте виразно байку І.А. Крилова» (тема уроку «Іменник»).

Завдання. 1. Выпишите все существительные, определите их род, число, падеж, склонение.

I. Попрыгунья Стрекоза

Лето красное пропела;

Оглянуться не успела,

Как зима катит в глаза.

II. Ты все пела? это дело:

Так поди же, попляши!

2. Определите, откуда эти строки. Обсудите, о чем эти строки, чему они нас учат? 3. Устное рисование: опишите (нарисуйте) Стрекозу и Муравья (их внешность, черты характера, особенности речи). 4. Подумайте, кто прав в этой ситуации: Стрекоза или Муравей?

7 клас. Вправа. Аналізуємо афоризми (тема уроку «Сполучник»; О. Грін «Пурпурові вітрила»).

Завдання. 1. Прочитайте предложения. Подумайте, являются ли они афоризмами? Вспомните, что такое афоризм? Определите тему каждого высказывания. 2. Перепишите предложения в тетрадь. Какие союзы встречаются в предложениях? Определите их роль в тексте. Выпишите слово *педант*, объясните его значение.

1. Теперь дети не играют, а учатся. Они все учатся, учатся и никогда не начнут жить. 2. Много на свете слов на разных языках и разных наречиях, но всеми ими, даже и отдаленно, не передашь того, что сказали они в день этот друг другу. 3. Море и любовь не терпят педантов. 4. Чудеса делаются своими руками.

9 клас. Крилаті вирази з віршів і роману у віршах «Євгеній Онегін» О.С. Пушкіна – благодатний дидактичний матеріал для уроків російської мови як іноземної.

Вправа «Із якого твору?» (тема уроку «Складне речення»).

Завдання. 1. Прочитайте стихотворные строчки. Установите, откуда они взяты, кто их автор. Коротко расскажите об авторе этих строк. 2. Перепишите, расставляя, где нужно, пропущенные знаки препинания. Найдите устаревшие слова, определите их значение. Сделайте синтаксический разбор предложений.

1. Привычка свыше нам дана:
Замена счастию она.
2. Мы почитаем всех нулями,
А единицами – себя.
3. Мы все учились понемногу
Чему-нибудь и как-нибудь,
Так воспитаньем, слава богу,
У нас не мудрено блеснуть.

Представлені вправи не лише сприяють засвоєнню мовного матеріалу, формуванню соціокультурної компетентності, але й забезпечують упровадження міжпредметних зв'язків, адже джерелами використаних прецедентних феноменів є художні твори, які учні вивчають на уроках зарубіжної літератури. Забезпечення міжпредметних зв'язків під час такої роботи – це, беззаперечно, ще одна перевага використання завдань з прецедентними феноменами культури.

Висновки. В ході дослідження отримано такі результати:

1) визначено, що соціокультурна компетентність – це полікомпонентна структура, адже сформовані навички використання одиниць з історичною, національно-культурологічною семантикою, розуміння історико-культурного контексту країни виучуваної мови;

2) встановлено, що робота з використанням прецедентних феноменів культури як дидактичного матеріалу завдяки їх особливій природі сприяє формуванню соціокультурної компетентності;

3) представлено методику роботи з прецедентними феноменами культури на уроках російської мови як іноземної.

Перспективним напрямом дослідження вважаємо розроблення системи вправ і методів для використання їх на кожному уроці на основі соціокультурного потенціалу прецедентних феноменів культури для певного класу з урахуванням інтегрованого підходу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Богданова І.В. Сугестивний потенціал прецедентних одиниць в українському медійному дискурсі початку ХХІ ст. : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01. Вінниця, 2016. 191 с.
2. Гамали О.І., Каневская О.Б. Работа с текстами гляцевых журналов как средство аккультурации иностранных студентов. *Лінгвістичні та лінгвокультурологічні аспекти навчання іноземних студентів у вищих навчальних закладах України* : матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції (Дніпропетровськ, 31 березня – 1 квітня 2016 року). Дніпропетровськ, 2016. С. 20–22.
3. Гаманюк В.А. Стандартизація іншомовної підготовки в контексті інтеграції до загальноєвропейського освітнього простору. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2014. Вип. 42. С. 234–244.
4. Каневская О.Б., Гострая Е.В. Модель формирования вторичной языковой личности посредством работы с прецедентными феноменами культуры на уроках русского языка как иностранного. *Інтеграція образования*. 2020. № 2. С. 296–315. DOI: 10.15507/1991-9468.099.024.202002.296-315.
5. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. Москва : ЛКИ, 2010. 264 с.
6. Навчальні програми з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів і спеціалізованих шкіл із поглибленим вивченням іноземних мов. 5–9 класи. 2017. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas> (дата звернення: 12.02.2021).
7. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою (початок вивчення з 1 класу). *Російська мова. 5–9 класи*. 2017. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas> (дата звернення: 12.02.2021).
8. Смыкунова Н.В. Прецедентные феномены в речевом общении русской языковой личности в процессе обучения русскому языку как иностранному : автореф. дисс. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 ; Государственный институт русского языка им. А.С. Пушкина. Москва, 2003. 19 с. URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=15785758> (дата звернення: 18.05.2020).
9. Фоменко Т.М. Визначення поняття «соціокультурна компетентність» у сучасній парадигмі вищої освіти. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи*. 2014. Вип. 42. С. 149–156.
10. CEFR. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Companion Volume with new Descriptors, 2018. 235 p.